

Ilse Stahr

Tajomstvo Ale Rachmanovovej



premedia

premedia

Ilse Stahr

TAJOMSTVO
ALE RACHMANOVOVEJ

premedia

Ilse Stahr
TAJOMSTVO ALE RACHMANOVOVEJ

Prvé vydanie
www.premedia.sk

Vydavateľstvo Premedia, Bratislava, 2014
Jazyková redakcia Martin Grbjar
Grafická úprava textu Izabela Koska
Obálka Igor Slovák

Das Geheimnis der Milchfrau in Ottakring
Alja Rachmanowa. Ein Leben *by* Ilse Stahr

Copyright © 2012 by Amalthea Signum Verlag GmbH, A- Wien
Lic.: Agentur Dr. Ivana Beil, Schollstr. 1, D-69469 Weinheim
Copyright © Ilse Stahr, 2012
Slovak edition © Premedia, 2014
Translation © Zuzana Demjánová, 2014

ISBN 978-80-8159-106-8

OBSAH

Pozostalosť si vyberá správcu, nie správca pozostalosť | PRED SLOV
11

Čo to bolo za mliekarku? | ŽIVOTOPIS HRDINKY ROMÁNU
15

RUSKO 1898 – 1925

Nedám sa rozmaznávať | DETSTVO
22

Ako som si začala písať denník | O PÍSANÍ
29

Som priveľa šťastná, a preto som nešťastná | MLADOSŤ
A ŠTUDENTSKÉ ROKY
33

Stále čakáme domovú prehliadku | REVOLÚCIA
41

Zobrala som si len svoje denníky | ÚTEK
55

Zázrak lásky | PRVÉ MANŽELSKÉ ROKY
61

Porodila som dieťa | MATKA
67

Musíme v priebehu mesiaca opustiť Sovietsky zväz | VYPOVEDANIE
73

RAKÚSKO 1925 – 1945

Taký obchod, to by bolo niečo | MLIEKARKA V OTTAKRINGU
81

Som chlapec z ulice | JURKA
93

Tu som sa od začiatku cítila ako doma | NOVÝ ZAČIATOK
V SALZBURGU
99

Zrazu som bola spisovateľka | ÚSPECH
109

Známa, čítaná a oceňovaná | PRVÉ KNIHY
115

Ludia stáli v radoch | ČÍTAČKY
125

Dosiahli sme blahobyť | SPOKOJNÝ ŽIVOT V SALZBURGU
129

Naša loď uviazla v búrke | NEŽELANÁ
139

Vyrazili mi dych | ZÁKAZ KNÍH
147

Toto nie je moja kniha | PIRÁTSKY PREKLAD
151

Vraví sa, že Salzburg určite nebudú bombardovať | VZDUŠNÁ VOJNA
155

Nech sa stane Tvoja vôľa! | OSUD
161

ŠVAJČIARSKO 1945 – 1991

Sme úplne bez prostriedkov, sami a opustení | VITAJTE
VO ŠVAJČIARSKU

177

Môj manžel je plachá laň | PÍŠUCI PÁR

187

Chcela som im vytvoriť skromný pamätník | BIOGRAFIE

193

Ak by ste nám mohli niečo poslať, nech by to bola akákoľvek maličkosť... | POMOC PRICHÁDZA ZO ŠVAJČIARSKA

203

Mnohí sa stali našimi priateľmi | PRIATELIA

213

Usilujem sa byť statočná | STAROBA

223

PRÍLOHY

TESTAMENT, DEDIČSTVO A POZOSTALOSŤ

235

POZNÁMKY

238

ČASOVÁ OS

239

DIELA

241

LITERATÚRA

243

OHLASY V TLAČI

247

POĎAKOVANIE

249

INDEX

251

Nesmie byť nenávisť, len láska.
Ala Rachmanovová

Rada by som vedela viac o vašom vzťahu
k Ale Rachmanovovej.
Aká len musíte byť šťastná, že môžete spravovať jej
pozostalosť! A aká je to zodpovednosť!
Ilma Rakusa

Venované
Marii Sprengerovej

Pozostalost' si vyberá správcu, nie správca pozostalost'

PREDSLOV

Bregenz, dievčenské gymnázium, Gallusstift 1961: Teta mi dáva do daru prvý zväzok ruských denníkov Ale Rachmanovej *Študenti, láska, Čeka a smrť*. Profesorka nemčiny sa ma o pár dní nato spýta, o čom chcem hovoriť v svojom koncoročnom referáte. Rozhodujem sa pre memoáre neznámej Rusky, hoci som ich ešte ani nezačala čítať. Profesorka s výberom témy súhlasí a v tom momente sa pre mňa táto emigrantka stáva študijnou a neskôr napokon i životnou témou. V nasledujúcich rokoch referujem v rámci vyučovania o ďalších zväzkoch trilógie: *Manželstvách v červenej búrke* a *Mliekarke z Ottakringu*.

Ako maturantka som v roku 1965 zatúžila dať tejto žene najavo, že jej posolstvo sa ma dotklo a ovplyvnilo ma. Chcela som vystúpiť z anonymného zástupu čitateľov a upozorniť na seba listom. Dnes, keď si čítam stovky podobných listov od jej fanúšikov, sa mi zdá neuveriteľné, že mi odpísala.

Na pohľadnici, ktorú mi poslala, oduševnene spomína svoju prácu a všedné dni, ktoré trávi prácou v domácnosti a v záhrade. Bol to náš jediný kontakt. Aľu Rachmanovovú som nikdy osobne nespoznala, hoci ma sprevádza celý môj život.

Úmrtné oznámenie v Salzburger Nachrichten vo februári 1991 s fotkou a textom od Hildemara Holla ma primälo zaspomínať si a ja som sa pustila do pátrania. Medzitým som vyštudovala psychológiu (zaoberala som sa deťmi, rovnako ako Rachmanovová) a žila som v meste (Salzburgu), v ktorom strávila azda svoje najšťastnejšie roky (1927 – 1945).

Najprv som zamierila do Ettenhausenu v kantóne Thurgau, kde som chcela navštíviť jej hrob. Veľmi ma prekvapilo, keď som sa od jednej ženy na cintoríne dozvedela, že urny oboch manželov preniesli prednedávnom na Salz-burský verejný cintorín. Spomínaná žena ma súčasne pobádala, aby som zašla k jej domu, ktorý práve vypratávali.

Tam som sa stretla s Mariou Sprengero-ovou, susedkou, ktorá ju sprevádzala vyše štyridsať rokov, opatrovala ju a neopustila ani vtedy, keď bola už pripútaná na lôžko a čoraz ťažšie vychádzala s ľuďmi. Pani Sprengerovej možno poďakovať aj za to, že Ale Rachmanovej bolo dopriate až do vysokého veku zotrvať vo vlastnom dome a tam aj umrieť.

Keď som prišla k autorkinmu domu, boli vypratávacie práce v plnom prúde. Aľa Rachmanovová bola zberateľkou a zhromažďovanie vecí prerástlo u nej do patologických rozmerov. Oficiálnu pozostalosť už odviezli a dnes sa nachádza v kantónovej knižnici vo Frauenfelde, kde ju Heinrich Riggerbach skatalogizoval a zároveň sprístupnil verejnosti. Všetko ostatné smerovalo na smetisko. Pred dvermi sa kopili hory starých časopisov, škatule a debničky a tento „masív“



List od Ale Rachmanovovej,



ktorý opatrujem ako poklad.

vé stretnutia s ľuďmi, ktorí sa tiež zaujímajú o život a dielo tejto spisovateľky.

Mojou túžbou a želaním je udržať spomienku na Aľu Rachmanovovú nažive, rozpovedať ľuďom jej príbeh a upozorniť naň. Ak sa mi to podarí, splnila moja kniha svoj účel.

korunovala závesná vtáčia klietka, ktorú som zachránila a ktorá dodnes visí na mojom balkóne v Salzburgu.

Pani Sprengerová si všimla, že ma zaujímajú knihy, fotky a písomnosti jej dlhoročnej priateľky a postupne mi tieto veci odkladala nabok. Dostala som od nej veľkú škatuľu plnú „salzburských listov“, diapozitívov, fotiek a výstrižkov z novín, za čo som jej veľmi vďačná.

Odvtedy sa týmto materiálom intenzívne zaoberám a zažívam nespočetné prekvapi-

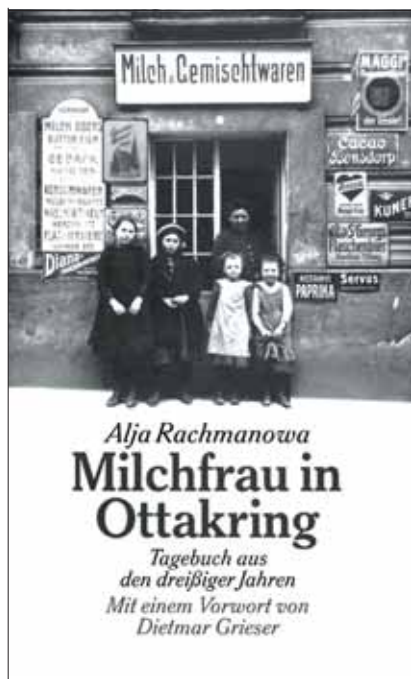
Ise Stahrová
Salzburg/Bregenz, august 2012

Čo to bolo za mliekarku?

ŽIVOTOPIS HRDINKY ROMÁNU

„Mliekarka z Ottakringu“ je hlavnou postavou rovnomennej knihy ruskej spisovateľky Ale Rachmanovovej. Je zároveň tretím zväzkom denníkov, ktoré neskôr vyšli pod titulom *Moje ruské denníky* (neskôr aj ako *Symfónia života*). Prvé dva zväzky *Študenti, láska, Čeka a smrť* a *Manželstvá v červenej búrke* opisujú autorkin život v Rusku počas boľševickej revolúcie a občianskej vojny, počiatkové roky jej manželstva s rakúskym vojnovým zajatcom, narodenie ich spoločného syna a napokon i to, ako rodinu zo sovietskeho Ruska v roku 1925 vypovedali. Všetky tieto udalosti sprevádza každodenný urputný boj o prežitie.

V treťom zväzku, ktorý opisuje roky 1925 až 1927, sa menia kulisy diania. Zo študentky a akademičky sa stáva pani Wagnerová – viedenská mliekarka, majiteľka malého obchodíku. Ruské diplomy jej manžela Otmara Wagnera, ktorý v Prahe vyštudoval právo a štátovedu a vo vlasti svojej manželky postúpil na post univerzitného docenta, odmietnu v Rakúsku uznať. Docentúru musí zložiť vo Viedni nanovo. Jediné dieťa manželského páru, synček Jurka, zažíva po boku pracujúcej matky a študujúceho otca osud malého emigranta. Rozprávanie o existenčnom boji, ako aj o životoch zákazníkov a zákazníčok mliekarne robia z knihy pútavý dejinný dokument. *Mliekarka z Ottakringu* sa v Rakúsku stala – pravdepodobne aj preto, že sa odohráva vo Viedni – najslávnejšou knihou Ale Rachmanovovej a pokladá sa za jedno z najpresnejších literárnych opisov viedenského milieua po prvej svetovej vojne.



600 000 predaných exemplárov,
preložená do 21 jazykov

Rachmanovovej), ktoré preložil jej manžel a zredigovalo vydavateľstvo. Hoci manželia čiastočne zmenili mená, niektoré údaje a miesta, čitatelia aj literárna kritika považujú tieto knihy za veľmi hodnoverné a realistické. Práve ona podala mnohým prvé ohromujúce informácie o hrôzach ruskej boľševickej revolúcie a vytvorila neúprosne plastický obraz boja o holé prežitie v chudobných viedenských štvrtiach.

Slavistka Kerstin Gebauerová sa v štúdiu *Autobiografické koncepty ruských žien v časoch spoločenského prevratu okolo roku 1917* zaoberala autobiografickým dielom Ale Rachmanovovej a okrem iného aj podielom fikcie v jej rozprávaní. Napokon dospela k zá-

Keďže trilógia je svojou podstatou „denníkovým románom“, písaným v „ich“ (ja)-forme, vyvstáva opätovne otázka, do akej miery je pani Wagnerová identická s autorkou a aký je v memoároch pomer fikcie a pravdy. Faktom je, že všetky tri zväzky boli vydané ako „denníky“ a aj sama autorka opätovne potvrdila ich autenticitu a pravdivosť.

„Autobiografický pakt“ Phillippa Lejeuneho denníky spĺňajú, pretože autorka, protagonistka a rozprávačka tvorí jednotu. Autorkinej výpovedi čitatelia uverili a v súlade s týmto paktom sa rozhodli, že text budú čítať ako autobiografiu.

Podkladom kníh sú súkromné denníky Galiny Ďuriaginovej (občianske meno Ale

veru, že nie je natolko dôležité „či ide o fikciu, ale *do akej miery* je obsahovo relevantná“.

Nie je ani v najmenšom mojím úmyslom zaoberať sa touto otázkou v akademickej rovine. Keďže však mám k dispozícii materiál v podobe súkromných zápiskov, dokumentov, listov, fotiek a výpovedí súdobých svedkov, pokúsim sa opísať život hrdinky denníkov na základe trilógie a súčasne i faktov, ktoré sú mi o skutočnom živote spisovateľky Ale Rachmanovovej známe.

Pohnutý život rozprávačky, po ktorej stopách sa vydávam, sa trilógicky odvíja v Rusku, Rakúsku a napokon Švajčiarsku a je pevne spätý s veľkými historickými udalosťami prvej polovice 20. storočia.

Poznatky o ruských rokoch poznačených boľševickým terorom som čerpala z väčšej časti z prvých dvoch denníkov. Informácie o čase, ktorý strávila spisovateľka v Rakúsku v tieni národného socializmu a druhej svetovej vojny, som mohla hojne doplniť o detaily vďaka dejepisným textom a výpovediam svedkov. Na opis poslednej fázy Rachmanovovej života v švajčiarskom exile mi poslúžili listy a nezverejnené zápisky.

Som veľkým zástancom biografickej ohľaduplnosti: mnohé otázky podľa mňa nielen môžu, ale aj musia ostať otvorené. V tomto sa zhodujem s tézou Lieselotte von Eltz-Hoffmanovej, ktorá v svojej črte o Ale Rachmanovovej píše:

„Pôsobila záhadne, akoby strážila akési tajomstvo, ktoré nechcela nikomu prezradiť.“²

RUSKO
1898 – 1925

Nedám sa rozmaznávať

DETSTVO

Kedy a kde je začiatok mliekarkinho príbehu? Ktoré životné udalosti ju najviac poznačili a ktoré by mohli čitateľov zaujať najviac? Je to detstvo Galiny Ďuriaginovej, ktoré strávila na Urale alebo obdobie, ktoré prežila v Perme a neskôr Omsku ako mladá pani von Hoyerová? Alebo chcú vedieť viac o mliekarke Wagnerovej z viedenského Ottakringu či o úspešnej salzburskej spisovateľke Ale Rachmanovovej?

Niekde musím začať a ja som sa rozhodla – nevelmi originálne – že to bude moment jej narodenia.

Aľa Rachmanová prišla na svet v uralskom Kasli 27. júna 1898 ako Galina Ďuriaginová. Na prvých fotkách z jej



Aľa Rachmanová v matkinom náručí, 1898



Ala Rachmanovová,
malá Ruska, 1898

detstva je v náručí matky ako dojča v čipkách, neskôr ako dieťa v bielom kožúšku, čiapke a rukávniku a napokon ako malá školáčka so sestrou Natašou v krásnych skladaných šatách. Všetky fotky majú pečiatku profesionálneho fotografického ateliéru – neklamný znak zámožnosti rodiny.

V prvom denníku (*Tajomstvá Tatárov a bôžikov*) opisuje štrnásťročná gymnazistka svoje zážitky z mladosti a detstva. Tu je

možné nájsť predovšetkým informácie o tom, ako rodina trávila voľný čas. Témy aj ich spracovanie sú detsky naivné a zodpovedajú mentalite vtedajších dospievajúcich dievčat. Prázdniny trávievala Ala s rodinou u matkiných rodičov. Serafina Timoteva pochádzala z početnej a bohatej továrnickej rodiny. Starí rodičia bývali na vidieku a mali vilu na Kryme neďaleko cárskeho paláca. Matka, rovnako ako jej osem sestier s rodinami a bratom cestovala na sviatky i cez prázdniny do starorodičovského domu. Rachmanovová vidiek milovala, zdalo sa jej „... akoby boli strmé temné

bralá, tmavomodré jazera a nepreniknuteľné lesy mojím pravým domovom, a nie to veľké prašné mesto, z ktorého som ušla...“.

Hoci z jej opisu nevyplýva, kde sa presne starorodičovský vidiecky statok nachádzal, dá sa z dlhej cesty vlakom, odľahlých železničných staničiek i z toho, že píše o jazere Issyk-Kul, odvodiť, že sa sídlo starých rodičov rozkladalo niekde v pomerne pustom okolí spomínaného kirgizského jazera. Krajina, tradícia a kultúra Tatárov v mnohom pripomína svet Čingiza Ajtmatova, kirgizského národného literáta. V jeho novelách a príbehoch nachádzame podobnú atmosféru.

Aľa bola najstaršou vnučkou a ako takej jej prináležala výsada spoločného pitia čaju so starou mamou na terase. Starý otec podporoval vnučkin výtvarný talent a stará mama rozvíjala jej predstavivosť rozprávaním príbehov. Spisovateľka čerpala z tohto obrovského rodinného spomienkového pokladu a bezstarostného detstva celý život.

Aľa Rachmanovová vyrastala s dvoma mladšími sestrami Natašou a Irinou. Bola najstaršia spomedzi vnukov a vnučiek a často na nich dohliadala. Ako sama v zápiskoch priznáva, bola robustná a nebála sa telesnej námahy. Matka ju podporovala v jej športových sklonoch, zaobstarala jej chlapčenské šaty, nohavice a rubašku a pobádala ju, aby



Aľa Rachmanovová (napravo),
so sestrou Natašou